

Pregledni članek / Review article

MREŽA POMOČI OTROKOM IN MLADOSTNIKOM Z DUŠEVNO MOTNJO V SLOVENIJI

HELP NETWORK FOR CHILDREN AND ADOLESCENTS WITH MENTAL DISORDERS IN SLOVENIA

D. Mušič

Služba za otroško psihiatrijo, Pediatrična klinika, Univerzitetni klinični center Ljubljana, Ljubljana, Slovenija

IZVLEČEK

V prispevku predstavljamo mrežo pomoči za otroke in mladostnike z duševno motnjo v slovenskem prostoru. V zadnjih letih se tudi pri nas pogostost duševnih in vedenjskih motenj pri otrocih in mladostnikih izrazito povečuje. Družine in otroci potrebujejo zgodnjo obravnavo ter preventivno in psihoterapevtsko zdravljenje. Mreža pomoči se je v zadnjih letih zelo razširila, povečal pa se je tudi nabor storitev, ki jih ponujajo strokovnjaki.

Ključne besede: duševno zdravje, duševno zdravje otrok, ustanove.

ABSTRACT

In this contribution the help network for children and adolescents with mental disorders in our area is presented. In recent years there has been a sharp increase in mental and behavioural disorders in children and adolescents in this country. Families and children need early management and preventive and psychotherapeutic treatment. The help network has greatly expanded in recent years and the recruiting of the services of professionals has increased.

Key words: mental health, mental health of children, institutions.

UVOD

Duševno zdravje je poleg telesnega zdravja nujen pogoj za uspešno delovanje posameznika, pa tudi skupnosti in družbe v celoti. V zadnjem obdobju pomembnost duševnega zdravja poudarjajo tudi

številna mednarodna gibanja, združenja in agende. Podatki Svetovne zdravstvene organizacije kažejo, da težave v duševnem zdravju izrazito naraščajo. Ob tem se osredotočamo zlasti na težave v duševnem zdravju odraslih, duševno zdravje otrok pa zanemarjamo. To je zaskrbljujoče predvsem zato,

ker je duševno zdravje v otroštvu eden najpomembnejših dejavnikov, ki vpliva na duševno zdravje v odraslosti.

Leta 2005 je Svetovna zdravstvena organizacija predstavila oceno, da v Evropi zaradi razvojnih, čustvenih ali vedenjskih težav trpi kar 20 % otrok in mladostnikov, vsak osmi pa ima duševne motnje. Mnoge od teh motenj se vztrajno ponavljajo ali pa so kronične. Ena izmed najpogostejših motenj je depresija, za katero trpijo 4 % mladostnikov v starosti 12–17 let. Duševne motnje v mladosti so zelo pomemben napovedni dejavnik za duševne motnje v odrasli dobi. Po nekaterih podatkih je tretjina odraslih oseb z depresivno motnjo depresivno epizodo prvič izkusila že pred 21. letom. SZO za prihodnost napoveduje, da naj bi duševne motnje in težave prizadele kar 50 % prebivalstva. Zato je zelo pomembno, da skušamo duševne motnje prepoznati in jih zdraviti že v otroštvu. (1).

Po načelih Svetovne zdravstvene organizacije so osnovni cilji dejavnosti varovanja duševnega zdravja otrok:

- zmanjšanje trpljenja;
- zmanjševanje obremenitev okolja;
- preprečevanje motenj v adolescenci;
- preprečevanje motenj v odrasli dobi;
- osebni razvoj posameznika, ki bo dejavno prispeval k pozitivnim družbenim dogajanjem (1).

Ob pojavu težav pri otroku se starši največkrat sprašujejo, kam po pomoč. Pogosto si zatiskajo oči in se prepričujejo, da njihov otrok ni duševno bolan. Zelo pomembna so opažanja drugih oseb, ki staršem navadno tudi pomagajo, da poiščejo pravo pomoč.

ŠOLA

Težave pri otroku najpogosteje opazijo starši. Povezujejo jih zlasti s šolo in pričakujejo, da bodo problem rešili kar tam. Otrok ima npr. slabšo koncentracijo, dosega nizke rezultate ter kaže čustvene in vedenjske težave. V šoli se v večini primerov s

tovrstnimi težavami ukvarja šolska svetovalna služba. Zelo pogosto šola povezuje težave z razmerami v domačem okolju (npr. s kriznimi razmerami v družini, z ločitvijo staršev, ločitvijo od staršev (separacijo), s selitvijo ipd). V takšnih primerih se odgovornost za reševanje problemov prenese na družino. Če šola in družina hkrati prepoznata problem pri otroku, lahko združita prizadevanja za pomoč in s skupnimi močmi rešujeta nastali problem.

Šolska svetovalna služba spodbuja in usklajuje vse vidike vzgojno-izobraževalnega dela v šoli.

Temeljne naloge šolske pedagoginje so:

- sodelovanje z učitelji, s starši ter z zunanjimi ustanovami pri reševanju pedagoške, psihološke, socialne in zdravstvene problematike učencev;
- usklajevanje dela in sodelovanje z Zvezo prijateljev mladine (ZPM), s Centrom za socialno delo, z Uradom za delo, z Zdravstvenim domom in z Zavodom za šolstvo;
- usklajevanje dela specialne pedagoginje in prostovoljcev;
- individualna oziroma skupinska pomoč učencem do 5. razreda s specifičnimi učnimi težavami;
- individualna ali skupinska pomoč učencem pri spoznavanju ustreznih metod in tehnik učenja.

Specifične naloge šolske pedagoginje so:

- socialno delo;
- sodelovanje z učitelji, učenci, vodstvom šole in zunanjimi strokovnimi ustanovami;
- individualno svetovanje staršem;
- organiziranje in izvedba nekaterih roditeljskih sestankov;
- skupinsko in individualno reševanje vzgojne in učne problematike;
- raziskovalno delo ter spremljanje in vrednotenje prednostnih nalog devetletke;
- uvajanje novosti s pedagoško-psihološkega področja in pomoč pri drugih oblikah vzgojno-izobraževalnega dela ter odkrivanje nadarjenih učencev in delo z njimi;
- prizadevanje za spreminjanje psihosocialnega ozračja v šoli.

V primeru, da je potrebna obravnava otroka v specializiranih ustanovah, opažanja šole zelo pripomorejo k učinkoviti poglobljeni obravnavi duševnih motenj. Ključno je tudi, da pri vračanju otroka v šolsko okolje s šolo sodelujejo različne ustanove.

DISPANZERJI ZA PSIHOHIGIENO OTROK IN MLADINE, CENTER ZA DUŠEVNO ZDRAVJE, DISPANZERJI ZA PEDOPSIHIATRIJO

V 80. letih prejšnjega stoletja smo v Sloveniji ustanovili mentalnohigienske oddelke, ki so se leta 2008 preimenovali v Centre za duševno zdravje. Centri za duševno zdravje in dispanzerji so si po strukturi zaposlenega osebja zelo podobni in na ravni osnovnega zdravstva opravljajo enake naloge. To so: zaščita in skrb za duševno zdravje otrok, mladostnikov in njihovih družin, ozaveščanje širše družbene skupnosti ter vzgojno-izobraževalno delo. Dispanzer je najvišje organizirana zunajbolnišnična ustanova, ki izvaja kompleksno in popolno zdravstveno varstvo. V dispanzerju za pedopsihiatrijo so v celostno obravnavo varovancev vključeni različni strokovnjaki, ki delajo v timu. Tim sestavljajo pedopsihiater, psiholog, defektolog, logoped in socialni delavec, po potrebi pa se vanj vključujejo tudi drugi sodelavci (pediater, nevrolog, specialni pedagog, vzgojitelji in profesorji v osnovnih in srednjih šolah itd.), kar omogoča učinkovito povezovanje med ustanovami. Za vsakega otroka glede na vrsto težav posebej določimo nosilca obravnave. Za dejavnost pedopsihiatričnega dispanzerskega varstva je odgovoren specialist pedopsihiater, ki je tudi koordinator zdravstvenega tima dispanzerske dejavnosti.

Dispanzer je temeljna ustanova, ki odkriva različne motnje v otrokovem razvoju. Obravnava predšolske in šolske otroke do 18. leta starosti. Težave, zaradi katerih se na dispanzer lahko obrnejo starši in otroci, vključujejo:

- motnje v duševnem razvoju;
- čustvene, vedenjske, psihosomatske in vzgojne

težave;

- hiperkinetične motnje, vključno z motnjami koncentracije;
- različne stiske zaradi nerazumevanja s starši;
- drugo.

V centrih oziroma dispanzerjih delo poteka timsko, kar je izrednega pomena, saj se je takšen način dela izkazal za najučinkovitejši način obravnave otroka z duševno motnjo.

CENTRI ZA SOCIALNO DELO

Centri za socialno delo (v nadaljevanju CSD) so ključnega pomena pri celostni obravnavi otrok z duševno motnjo. Temeljna naloga CSD je posebno varstvo otrok. Dejavnost socialnega dela zajema vzpostavljanje delovnega odnosa z družinami v procesu podpore, dodajanje moči in svetovanja, svetovanje pri urejanju različnih vrst pomoči na podlagi obstoječe zakonodaje, vključevanje zdravih sorojencev v proces pomoči pri obravnavi družin otrok s posebnimi potrebami, socialne terapevtske obravnave v domačem okolju ter pripravo družin za vključitev otrok s posebnimi potrebami v programe izobraževanja in društva.

SVETOVALNI CENTRI

V Sloveniji delujejo štirje Svetovalni centri (po eden v Kopru in v Mariboru, dva v Ljubljani). To so javni zavodi in strokovne ustanove, usmerjene v varovanje duševnega zdravja otrok in mladostnikov. Pomagajo otrokom, mladostnikom in njihovim staršem pri razreševanju učnih, čustvenih, vzgojnih, vedenjskih, psihosocialnih ter psihiatričnih motenj in težav. Centri opravljajo različne dejavnosti (2).

Ambulantna dejavnost:

- reševanje specifičnih učnih težav;
- psihopedagoško zdravljenje motenj učenja;

- reševanje težav, ki nastanejo med otrokom in starši po razvezi ali so posledica zlorabe otroka;
- zdravljenje z zdravili;
- individualna psihoterapija (kratka dinamska terapija, kognitivno-vedenjska terapija, družinska terapija (Kempelerjeva družinska terapija, sistemska družinska terapija);
- skupinska terapija;
- trening psihosocialnih veščin za otroke in mladostnike;
- obravnava psihičnih stresov in travm pri otrocih in mladostnikih (v okviru specializirane enote);
- pomoč specializiranega tima ob travmatskih dogodkih (različne nesreče, telesno nasilje, duševno nasilje, spolno nasilje, smrt ali zapustitev bližnje osebe): psihološka pomoč prizadetemu posamezniku ali skupini, krizni ukrepi na terenu, usposabljanje drugih za pomoč ob travmah ipd.(4).

V okviru Svetovalnega centra deluje tudi Komisija za usmerjanje otrok s posebnimi potrebami. Usmerjanje otrok, mladoletnikov in mlajših polnoletnih oseb s posebnimi vzgojno-izobraževalnimi potrebami ureja Zakon o usmerjanju otrok s posebnimi potrebami, ki določa tudi načine in oblike izvajanja vzgoje in izobraževanja.

Izobraževalna dejavnost

Izobraževalna svetovalna dejavnost je namenjena učiteljem, vzgojiteljem, šolskim svetovalnim delavcem, zdravstvenim delavcem, specializantom, praktikantom in študentom.

Preventivna in skupnostna dejavnost

Svetovalni center na področju preventivnega in skupnostnega dela razvija modele pomoči, se povezuje z različnimi službami za varovanje duševnega zdravja otrok in mladostnikov na republiški in lokalni ravni ter pomaga pri vzpostavljanju in razvijanju podpornih mrež za pomoč posameznikom in skupinam.

Razvojno-raziskovalna dejavnost

V okviru Svetovalnega centra deluje tudi razvojno-raziskovalni inštitut, ki samostojno oblikuje predvsem razvojno-raziskovalne projekte ter eksperimentalne in razvojne programe na različnih področjih.

KRIZNI CENTRI ZA MLADE

V Sloveniji trenutno deluje osem Kriznih centrov (Ljubljana, Krško, Radovljica, Celje, Slovenj Gradec, Murska Sobota, Maribor in Grosuplje). Pomoč nudijo 24 ur na dan in so namenjeni vsem otrokom in mladostnikom od 6. do 18. leta starosti, ki se znajdejo v akutni stiski, ki zahteva, da jih izločimo iz okolja, kjer bivajo. Krizni centri za mlade opravljajo tudi regijsko intervencijsko službo v primeru nasilja.

Naloge kriznega centra:

- nudenje prve socialne pomoči in osebna pomoč mladim, ki se zatečejo v krizni center;
- sprejem in oskrba do razrešitve težav, vendar največ 3 tedne;
- nudenje zatočišča mladim, ki potrebujejo hitro in začasno odstranitev iz družine, in oblikovanje ukrepov za vrnitev v družino;
- sodelovanje s pristojnimi centri za socialno delo ter z drugimi organizacijami.

VZGOJNI ZAVODI IN DOMOVI

Zakon o usmerjanju otrok s posebnimi potrebami navaja, da se otroci z motnjami vedenja in osebnosti, pri katerih je zaradi motenj ogrožen njihov zdrav razvoj oziroma ogrožajo okolico v tolikšni meri, da potrebujejo vzgojo v zavodu, oddajo v zavod za vzgojo in izobraževanje otrok s posebnimi potrebami (7).

V Sloveniji deluje sedem vzgojnih zavodov (Vzgojno-izobraževalni zavod Frana Milčinskega Smlednik, Vzgojno-izobraževalni zavod Veržej,

Vzgojni zavod Planina, Vzgojni zavod Kranj, Vzgojni zavod Višnja Gora, Zavod za vzgojo in izobraževanje Logatec in Vzgojni zavod Slivnica pri Mariboru), v katerih je deset stanovanjskih skupin. Vzgojni zavodi so namenjen vzgoji in izobraževanju otrok in mladostnikov od 1. razreda osnovne šole do polnoletnosti. V vzgojnih zavodih pozornost namenjajo predvsem izobraževanju oziroma dokončanju šolanja, vzgoji ter ponovni vključitvi v ožje in širše socialno okolje. Vzgojni zavodi imajo dobro razvito mrežo prostovoljcev.

Poleg zavodov imamo tudi tri Mladinske domove (Mladinski dom Malči Beličeve, Mladinski dom Maribor in Mladinski dom Jarše), v katerih je deset stanovanjskih skupin.

V mladinskih domovih poteka zlasti delo s starši (individualni in skupinski razgovori). Za starše pripravljajo delavnice (vzgoja vedenjsko zahtevnejših otrok, komunikacija, postavljanje meja, uspešni načini reševanja problemov, zasvojenost, vrnitev otroka v domače okolje itd.).

Mladostnike, ki so storili kaznivo dejanje, lahko po odločbi sodišča namestimo v Prevzgojni dom Radeče. Namenjen je mladostnikom obeh spolov v starosti 16–22 let. Dejavnosti v zavodu potekajo predvsem v obliki intenzivnih individualnih obravnav. Cilji zavoda so zlasti prevzgoja, izobraževanje in poklicno usposabljanje.

Zavodi in domovi se o sprejemu otrok in mladostnikov odločajo na podlagi poročil, mnenj strokovnih služb ter odločbe CSD ali sklepa sodišča. Strokovne službe navadno ocenijo, da je potrebna namestitvev otrok in mladostnikov v posebno strukturirano okolje takrat, ko so izčrpane vse druge oblike pomoči. Pri namestitvi otroka v prevzgojni dom, zavode in domove vedno sodelujejo s starši, skrbniki in pristojnimi službami.

ENOTA ZA ADOLESCENTNO PSIHIATRIJO

Center za mentalno zdravje (CMZ) je sestavni del Psihiatrične klinike Ljubljana. Delovanje CMZ je usmerjeno zlasti v psihoterapijo, ukvarja pa se tudi z raziskovalno in izobraževalno dejavnostjo (tj. prireja različne seminarje in nudi izobraževanje študentom medicine, zdravnikom, psihologom, delavcem v zdravstveni negi, delovnim terapevtom in drugim). V okvirju CMZ deluje tudi Enota za adolescentno psihiatrijo, ki je namenjena mladim iz vse Slovenije v starosti 14–22 let, ki trpijo zaradi različnih psihičnih težav, ki so tako hude, da potrebujejo intenzivno obravnavo v bolnišnici. V Enoto za adolescentno psihiatrijo sprejemamo tudi mladostnike, pri katerih je potrebna diagnostična obravnava (8).

SLUŽBA ZA OTROŠKO PSIHIATRIJO

Služba za otroško psihiatrijo na Pediatrični kliniki v Ljubljani je ambulantni in bolnišnični terciarni center za diagnosticiranje in obravnavo otrok z duševnimi motnjami. Izvaja tudi konziliarno službo pri obravnavi otrok, ki se zdravijo na drugih oddelkih Kliničnega centra.

Oddelek že vse od ustanovitve sodi v vrh stopenjske diagnostike in zdravljenja v pedopsihiatriji za otroke do dopolnjenega 14. leta v Sloveniji. Od leta 2008 v okvirju oddelka deluje tudi enota za zdravljenje motenj hranjenja pri otrocih in mladostnikih do dopolnjenega 18. leta, ki nudi ambulantno in bolnišnično obravnavo.

Obravnava otrok je multidisciplinarna. Pri diagnostičnih postopkih in zdravljenju sodeluje tim, ki ga sestavljajo otroški psihiatri, pediatri različnih specialnosti, klinični psihologi, specialni pedagogi, defektologi, dietetiki, socialna delavka in medicinsko negovalno osebje (5). Terapevtsko delo prežema motivacijski in kognitivno-vedenjski pristop, vključuje pa tudi igralno terapijo in speci-

fične individualne terapije. Pomemben del našega dela pa predstavlja tudi delo s starši in strokovnimi timi, ki sodelujejo pri dolgoročni obravnavi otrok. Na zdravljenje v bolnišnični enoti sprejemamo otroke s čedalje težjimi motnjami, v zadnjih letih pa se vztrajno povečuje tudi število ambulantnih pregledov.

TELEFONSKO SVETOVANJE

Po vzoru tujih držav imamo tudi pri nas različne organizacije in društva, ki ponujajo brezplačno telefonsko svetovanje za ljudi v duševni stiski. Telefonsko svetovanje najbolj učinkovito pomaga prav otrokom in mladostnikom, zlasti pri reševanju akutnih situacij in napotitvi k ustreznim strokovnjakom.

ZAKLJUČEK

Mreža pomoči za obravnavo otrok in mladostnikov z duševno motnjo se je v zadnjih letih zelo razširila. Vse službe poročajo o vztrajnem povečevanju števila obravnavanih primerov. Pri obravnavi otrok je delo usmerjeno tudi v otrokovo družino in okolje, šolo, centre za socialno delo, zavode ter šolske in otroške dispanzerje. Za učinkovitost pomoči je pomembno sodelovanje vseh strokovnjakov, ki so vključeni v obravnavo otroka. Motnje, s katerimi se srečujejo strokovnjaki, zahtevajo specialistična znanja različnih profilov. V prihodnosti se bomo morali posvečati zlasti prepoznavanju in zdravljenju duševnih motenj že v otroštvu, saj pomembno vplivajo na njihovo pojavnost v odrasli dobi in s tem na vsakega izmed nas.

LITERATURA

1. Mikuš Kos A.. Kaj je svetovalni center za otroke, mladostnike in starše prispeval k varovanju duševnega zdravja otrok v skupnosti. Mozaik našega delovanja - Zbornik prispevkov ob 50-letnici svetovalnega centra za otroke, mladostnike in starše Ljubljana: 2005: 120-64.
2. Anon. Mladinski program promocije zdravja to sem jaz . (citirano 3. maja 2011) Dosegljivo na: URL: http://www.tosemjaz.net/si/dodatne_informacije/
3. Anon. Dispanzer za pedopsihiatrijo, ZD dr. Adofla Drolca. (citirano 3.maja 2011) Dosegljivo na : URL: <http://www.zd-mb.si/index.php?id=508>
4. Anon. Svetovalni center za otroke, mladostnike in starše Ljubljana. (citirano 3. maja 2011) Dosegljivo na URL: <http://www.scoms-lj.si/>
5. Peterka Novak.J. Zdravstvena nega otrok z duševnimi motnjami. Zdravstvena nega in zdravljenje motenj v duševnem razvoju – Zbornik predavanj. Ljubljana: 2009: 312-9.
6. Brišar Slana Ž. Poti nadaljnjega razvoja. Mozaik našega delovanja - Zbornik prispevkov ob 50-letnici svetovalnega centra za otroke, mladostnike in starše. Ljubljana: 2005: 351-64.
7. Uradni list RS, št. 54/2000. (citirano 3. maja 2011) Dosegljivo na URL: <http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlid=200054&stevilka=2496>
8. non. Psihiatrična klinika Ljubljana. (citirano 3. maja 2011) Dosegljivo na URL: <http://www.psih-klinika.si/>

Kontaktna oseba / Contact person:

Denis Mušič, zt, dipl. org. men.
 Služba za otroško psihiatrijo
 Pediatrična klinika
 Univerzitetni klinični center Ljubljana
 Bohoričeva ul. 20
 SI-1000 Ljubljana
 Slovenija

E-mail: denis.music@kclj.si